

הואיל משה

פרשת צו
שנת תש"פ

הרב יצחק מאטצען
מח"ס הואיל משה ושא"ס

כאלו הקריב עולה, וז"ש הפסיקתא דלכך חזר והזהיר כאן דהם צריכין לימוד, דבלא"ה לא מצי משוי שליח עכ"ד.

ואיתא ביבמות (ל"ג:) זר ששימש בשבת יש כאן משום איסור זרות ומשום שבת, ופריך הגמ' זר ששימש בשבת במאי, אי בשחיטה שחיטה כשרה בזר וכו', ופרש"י ואין כאן זרות עכ"ל, ומשמע מלשונו דרק איסור זרות ליכא, הואיל ושחיטה כשרה בזר, אבל משום איסור שבת מיהא איכא, מבואר מזה דאף דהזר רשאי לשחוט זהו דוקא בימות החול, אבל ביום השבת אסור, והיינו משום דלא הותרה מלאכת שבת במקדש אלא לכהנים בלבד אבל לא לזרים, ואפילו גבי שחיטה דכשרה בזרים.

ועיי"ש בבית מאיר שכתב דכן מוכח להדיא מהא דאיתא בסנהדרין (ז:) תנו רבנן, ובת איש כהן כי תחל לזנות, יכול אפילו חללה את השבת, ת"ל לזנות בחילולין שבזנות הכתוב מדבר וכו', ולהלן (דף נ"א.) איתא, אמר מר, יכול אפילו חיללה שבת, ופריך הגמ' חיללה שבת בת סקילה היא (והיכי ס"ד דהקל בה הכתוב משאר בנות ישראל לידון במיתה קלה) אמר רבא, הא מני ר"ש היא דאמר שריפה חמורה, סד"א הואיל ואחמיר בהו רחמנא ככהני דרבו בהו מצות יתירות תידון בשריפה קמ"ל, ופריך מאי שנא מיניה דידיה (לענין שבת למה יחמיר לנו בנקיבות יותר מן הזכרים כהנים), ומשני, סד"א איהו דאשתריא ליה שבת לגבי עבודה (ומש"ה היכא דלא אשתריא ליה מיהו לא תחמיר עליה), היא כיון דלא אשתריא שבת לגבה אימא תידון בשריפה קמ"ל, וקשה דהא קיי"ל דשחיטה כשרה גם בנשים כמבואר בזבחים (ל"ג:) וא"כ הדקל"ד מאי שנא מיניה דידיה, ובהכרח צ"ל דבשבת מותרת העבודה רק ככהן בלבד עכ"ד.

ועיינן בשו"ת חכ"צ (סי' מ"ד) שהעתיק לשון תשובת הרא"ש (כלל פ"ב סי' א'), לענין נאמנות האב על בנו, שכתב ע"ז הרא"ש שסומכין על האב, ואם הוא זכר יקריב על גבי המזבח ושוחט ומבעיר בשבת עכ"ל הרא"ש, והגיה ע"ז החכ"צ דשוחט דנקט הרא"ש לאו דוקא דהא קיי"ל דשחיטה כשרה בזר, אלא רצה לומר מקטיר ומבעיר עיי"ש, ומוכח מזה דהחכ"צ ס"ל דזר יכול לשחוט לכתחלה אפילו בשבת, וברש"ש ביבמות (שם) ציין ע"ז, דכן משמע בפסחים (ס"ד.) דתנן התם, שחט ישראל וכו' כמעשהו בחול כך מעשהו בשבת, הרי דגם בשבת היה ישראל שוחט הפסח עיי"ש, ולפי"ז צ"ב מה דמשמע מדברי רש"י דבשבת לא הותרה שום עבודה במקדש אלא לכהנים בלבד, וכתב דיש לדחות דאולי פסח שאני כיון דלכתחלה מצות השחיטה בבעלים כמבואר בפסחים (דף ט:) וסיים בצ"ע.

צו את אהרן ואת בניו לאמר זאת תורת העלה הוא העלה על מוקדה על המזבח כל הלילה עד הבקר ואש המזבח תוקד בו: ואיתא במדרש רבה (פרשה ז-א) אמר משה לפני הקב"ה, הבור שנואה ומימיה חביבין, חלקת כבוד לעצים בשביל בניהן, דתנינן תמן, כל העצים כשרים למערכה חוץ משל זית ושל גפן, ולאהרן אין אתה חולק לו כבוד בשביל בניו, אמר לו הקב"ה, חייך שבשבילך אני מקרבן, ולא עוד, אלא שאני עושה אותו עיקר ובניו טפלים, צו את אהרן ואת בניו לאמר ע"כ. ולכאורה צ"ב דאמאי עד עתה לא הרע למשה שהקב"ה לא חילק כבוד לאהרן.

והנבס"ד, עפ"מש"כ בחכמת התורה בפרשתן (דף ו) לבאר מה דאיתא בילקוט ראובני בפרשתן (אות י"ז) בשם הפסיקתא וז"ל, כבר הזהיר הקב"ה לישראל על עסק הקרבנות בפרשת ויקרא (פרשה א-א) אם עולה קרבנו ושאר כל הזבחים העולות והשלמים והמנחות, אבל הם צריכים לימוד, לכך נאמר פרשת צו ללמד תורת עולה תורת החטאת תורת המנחה תורת השלמים עכ"ל.

והנה כוונתו מש"כ דהם צריכין לימוד, ואטו כל המצוות לא צריכין לימוד היאך הציצית והתפילין וכו', ולמה אמר בזה שצריכין לימוד, אך נראה דהנה חז"ל אמרו ביומא (י"ט.) אמר רב הונא בריה דרב יהושע, הני כהני שלוחי דרחמנא נינהו, דאי ס"ד שלוחי דידן נינהו מי איכא מידי דאנן לא מצינן עבדינן ואינהו מצי עבדי עיי"ש, אך לולי דבריהם הקדושים י"ל, לפי"מ דאיתא בקידושין (כ"ג.) ולא, והא עבדא דאיהו לא מצי מקבל גיטיה ושליח מצי משוי, ולא היא, ישראל לא שייכי בתורת קרבנות כלל (שהיו הן עובדים את העבודה), עבד שייך בגיטין (אם אינו מקבל גיטו משום דלא יצא הגט מרשות רבו מקבל הוא גט לחברו שאינו עבדו של רבו אלא של איש אחר דהא יצא הגט לרשות שאינו שלו), דתניא, נראין הדברים שהעבד מקבל גיטו של חברו מיד רבו של חברו, אבל לא מיד רבו שלו (אם היו שניהם של איש אחד) עיי"ש, מבואר מזה דלענין מידי דמצי משוי שליח סגי בכך שהוא במקצת אותו מעשה, ולפי"ז י"ל דשפיר ישראל מצי משוי כהנים שליח, דהרי איתנייהו בתורת קרבנות במקצת, דהא כל העוסק בתורת עולה כאלו הקריב עולה כדאיתא במנחות (דף ק"י.), ולעולם הוי שלוחי דידן, וזה הוי כוונת הכתוב, דהנה קיי"ל בב"מ (דף כ"ב.) דשליחות בעי דעת דמה אתם לדעתכם אף שלוחכם לדעתכם עיי"ש, א"כ צריך הכהן לדעת של מי הוי שליח, לכך אמר הקב"ה צו את אהרן ואת בניו לאמר זאת תורת העולה, דכל העוסק בפרשת עולה

והנה המפרשים האריכו בדברי רש"י הנ"ל דאף דשחיטה כשרה בזר עכ"ז בשבת אינו רשאי לשחוט, ללכאורה אינו מובן כלל ההבדל בזה בין ימות החול לשבת, דהרי עצם השחיטה מותרת בשבת ומחויבת לצורך הקרבן, וא"כ כיון דשחיטה כשרה בזר, מהיכי תיתי שיהא אסור לשחוט בשבת עד כדי כך דאמרינן דאם שחט חילל את השבת.

וכתב בספר כלי חמדה (פרשת ויקרא) אות ה' ד"ה ומה שנראה לבאר, עפ"י ששמע בשם האבני נזר שהעיר דאמאי מותרין לשחוט את הקדשים בשבת בכל מעשה השחיטה, לפימ"ש"כ היראים להוכיח דתחילת העור ותחלת השחיטה אינו מום, ונודע מ"ש"כ הרמב"ם בפירושו המשניות במסכת חולין (דף י"ד), דהמשנה דהשוחט בשבת שחיטתו כשרה מיירי רק בשוגג דאי במזיד הו"ל מומר דשחיטתו פסולה, וכתב ושמא תאמר ולמה לא תהא שחיטת מזיד בשבת כשרה, הואיל ואינו מחלל שבת ואין שחיטתו פסולה אלא אחר גמר השחיטה, ואם שחט אח"כ שחיטה שניה הוא שיהיה אסור, דע שמשיתחיל לעשות חבורה בצואר הבהמה הוא מחלל שבת קודם שישחוט שום דבר מן הושט והגרגרת וכו' עיי"ש.

מבואר מזה דמיד בתחילת השחיטה הו"ל מחלל שבת, וא"כ תמוה מפני מה רשאי לעשות גם תחלת השחיטה בשבת, הא אפשר להתחיל ולחתוך עוד מע"ש דבכה"ג לא הוי בעל מום, ולשחטה בשבת, וכל מלאכה דאפשר לעשותה מע"ש אינו דוחה את השבת.

ומתריץ האבני"ז דכיון דאישתרי שבת לגבי עבודה הו"ל כמו ציצין שאין מעכבין שחזור עליהן כל זמן שלא פירש, ולכן שפיר מותר כל השחיטה בשבת, דאע"ג ד"ל דשאני התם שכבר ניתן שבת לדחות לגבי מילה, משא"כ הכא בתחלת השחיטה שעדיין לא ניתן לחלל שבת, מ"מ י"ל דכיון דאישתרי שבת לגבי עבודה אין לחלק בכך כיון דהוי במעשה אחת שפיר הותרה כל השחיטה מתחלתה עד סופה.

ולפי"ז כתב הכל"ח ד"ל דזהו סברת רש"י דזר אסור לשחוט בשבת אף דשחיטתו כשרה, מ"מ לא הותרה אלא לכהנים בלבד, דאעפ"י דמה שכשר בו בודאי גם אצלו דוחה כמו כל הדברים שדוחין שבת במה שכשרים בו זרים, אבל כל הני מותרין רק מכת דחוייה ולא בגדר הותרה, ולכן כיון דלגבי הזר הוי רק בגדר דחוייה שוב תחלת השחיטה אינו דוחה את השבת, שהרי היה אפשר להתחיל לשחוט מערב שבת, דדוקא לכהן שהותרה אצלו כל עבודת הקרבנות שייך לומר הואיל ואשתרי אשתרי נמי תחילת השחיטה, משא"כ בזר שהוא מדין דחוייה לא הותרה אצלו תחילת השחיטה, ולכן זר ששחט בשבת חייב משום שבת על תחילת השחיטה עכ"ד.

אך החיד"א בשו"ת יוסף אומץ (סי' נ"א) הביא דברי החכם צבי הנ"ל, וכתב דבספר מחנה ראובן השיג עליו דאין צריך להגיה בדברי הרא"ש, ד"ל דבדייקא נקט גם שחיטה, משום דס"ל דזר אסור לשחוט בשבת, ולא הותרה העבודה בשבת רק לכהנים בלבד, וכמ"ש"כ רש"י דרק זרות אין כאן אבל משום שבת יש כאן, והעיר ע"ז החיד"א דאין להוכיח הכי מדברי רש"י, ד"ל דמ"ש"כ רש"י דאין כאן משום זרות, הכוונה, דכיון דשחיטה שריא בזר, ממילא דגם איסור שבת אין כאן, דהרי העבודה נעשית כדת והותרה במקדש, והאר"ך שם החיד"א לצדד כדעת החכ"צ, ומביא מ"ש"כ בשאלת יעב"ץ (ת"ב סי' ק"א) ד"ה כתב עוד, לפקפק על אביו החכ"צ, והיעב"ץ ס"ל ד"ל"פ בדברי הרא"ש דלא הותרה לחלל שבת בעבודה רק לכהנים בלבד עיי"ש.

ועיין בשער המלך ה' ביאת המקדש (פ"ו ה"י) ד"ה והתוספות, דנקט בפשיטות דס"ל לרש"י דאע"ג דאמרינן שחיטה כשרה בזר, זהו דוקא בחול אבל בשבת אסור לזר לשחוט עיי"ש, והאריכו בזה האחרונים, עיין בערוך לנר ביבמות (שם), ושו"ת שו"מ מהדו"א (ח"ג סי' ק"א), ושו"ת בית יצחק האו"ח (סי' י"ב) בשולי המכתב, ושו"ת חרות יעקב תנינא (סי' ק"ח) ומו"ר בספרו בנין צבי המיוסד על הסוגיא דשחיטה כשרה בזר, ובשו"ת בנין צבי (ח"א סי' נ"ז אות ה'), מבואר מזה דשיטת רש"י הוא דאעפ"י דקיי"ל שחיטה כשרה בזר, זהו רק בחול, אבל בשבת לא הותרה שחיטה אלא לכהנים בלבד, ואם שחט הזר בשבת חילל את השבת.

ובספר גבורות שלמה מהגאון ר' שלמה קלוגער זצ"ל (פרשת ויקרא) כתב, דלפימ"ש"כ הר"ן במסכת נדרים (דף ל"ה:) אהא דבעי הגמרא אי כהנים שלוחי דידן נינהו או דרחמנא, אע"ג דאסיקנא ביומא דבודאי הוי שלוחי דרחמנא דמי איכא מידי דאנן לא מצינן למיעבד ושליח מצי עביד, מ"מ רצה לפשוט ממשנה או מברייתא עיי"ש, ולפי"ז ע"כ דאין זה כלל גמור, דאם היה זה דבר פשוט למ"ל לפשוט ממשנה או מברייתא, ובע"כ דאין זה פשוט כ"כ עיי"ש, ועיין בספר גבורות שמונים שכתב בכמה אותיות דראב"י דס"ל במסכת זבחים (דף מ"ז) בעלים מפגלין חולק ג"כ על הך כללא דמי איכא מידי עיי"ש.

ומו"ר בספרו בנין צבי (אופן ה') כתב להוכיח דאין זו סברא ברורה לכו"ע, דלשיטת רש"י הנ"ל דאף דקיי"ל שחיטה כשרה בזר, זהו דוקא בחול אבל בשבת דוקא כהן שוחט אבל לא זר, והקשה בספר כלי חמדה (פרשת ויקרא) דא"כ איך הקרבן פסח דוחה שבת, הא כל מידי דאיהו לא מצי עביד לא מצי משוי שליח, וע"כ מזה ראיה דאף אם איהו לא מצי עביד עכ"ז מצי למיעבד שליח, הרי דאיכא מאן דלא ס"ל הך סברא דמי איכא מידי וכו' עיי"ש, מבואר מזה דלשיטת רש"י דזר אינו שוחט בשבת, י"ל דלא ס"ל הך סברא דמי איכא מידי דאנן לא מצינן עבדינן ואינהו מצי עבדי.

צובע, וא"כ נעשה תיכף מומר, ואף דלא שיך צובע בשוחט לעצמו, מ"מ כיון דאתיא כר' יהודה והוא ס"ל דבר שאין מתכוין אסור, א"כ אף דלא ניחא ליה, נעשה מומר דקעביד איסורא במלאכת צביעה, אבל המקשה דבעי לאוקמי במזיד וכרבי מאיר, ורבי מאיר ס"ל דבר שאין מתכוין מותר [עיי' במלוא הרועים ערך דשא"מ (אות ה-ט)], וא"כ בתחלת השחיטה דחותך בעור אין כאן מלאכת צביעה, עכ"ד הישועות יעקב.

היוצא לנו מכ"ז דמש"כ רש"י לחלק בין זר לכהן דדוקא כהן מותר לשחוט בשבת ולא זר, א"ש לפי"ד הרמב"ם הנ"ל בפירוש המשניות דנעשה מומר בשעת שמתחיל לחתוך הסימנים או העור, דתיכף בהתחלת השחיטה הוי מחלל שבת, וזהו רק אי אמרינן דהחיוב בשחיטה הוא משום צובע, והא דחייב בשחיטה משום צובע א"ש רק למ"ד דבר שאין מתכוין אסור, משא"כ אי ס"ל דבר שאין מתכוין מותר, א"כ בתחלת השחיטה דחותך בעור אין כאן מלאכת צובע, ובתחלת השחיטה לא הוה מחלל שבת, וי"ל דגם תחלת השחיטה דוחה את השבת, ואין לחלק בין כהן לזר, ואי ס"ל דשחיטה כשרה בזר, מותר לזר לשחוט אף בשבת.

ובספר אגלי טל (הקדמה) כתב דלכך ס"ל לר"ש דדבר שאין מתכוין מותר, דס"ל דאזלינן בתר המחשבה, וכיון שאין מחשבתו על המלאכה שרי עיי"ש, ובספר כלי חמדה פרשת מקץ (אות ג) הביא מה ששמע כיוצ"ב מהרה"ק מאלכסנדר זצ"ל, דמה"ט שיטת הזוה"ק להחמיר מאוד בענין הכוונה, דמצוה בלי כוונה אינה כלום וכיוצ"ב, משום דרשב"י אזיל לשיטתו בש"ס דס"ל דבר שאין מתכוין מותר, ומה"ט ס"ל לר"ש במסכת מכות (דף י"ז), דכל שהוא למכות עיי"ש, וביאר הריטב"א שהוא מטעם אחשביה עיי"ש.

ואיתא במסכת שבת (דף פ"ח), ויתיצבו בתחתית ההר, א"ר אבדימי בר חמא בר חסא, מלמד שכפה הקב"ה עליהם את ההר כגיגית, ואמר להם אם אתם מקבלים את התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם, אמר רב אחא בר יעקב מכאן מודעא רבה לאורייתא (ופרשי"י שאם יזמינים לדין למה לא קיימתם מה שקבלתם עליכם יש להם תשובה שקבלוה באונס).

ולפי"ז כתבו המפ' דלפי"ז יש אמתלא על מעשה העגל דלא יהא נחשב לחטא, ואף דע"ז הוא משבע מצות בני נח, אפי"ה כיון דלא הוה רק בשיתוף וכדאיתא במסכת סנהדרין (דף ס"א), אלמלא וי"ו שבעה לך (דהא לא כפרו בהקב"ה לגמרי שהרי שתפוהו בדבר אחר) נתחייבו רשעיהם של ישראל כלייה עיי"ש, ולכמה שיטות בני נח לא נצטוו על השיתוף, עיי' במסכת סנהדרין (דף ס"א): בתוס' ד"ה אסור, וברמ"א א"ח (ס' קנ"ו), ובנובי"ת חירור"ד (ס' קנ"ח) ד"ה הנה אני אומר עיי"ש, ולפי"ז אי איכא טענת מודעא לא חטאו.

ואיתא במסכת חולין (ס), אמר רב הונא דרש חייא בר רב משמיה דרב, אסורה באכילה ליומא (משום שחיטת שבת), ונסבין חבריא למימר ר' יהודה הוא, ופריך הגמ' הי רבי יהודה (מאיזו משנת ר' יהודה שמע רב דאסורה לאכילה ליומא), ולהלן (דף ט"ז), אמר רב אשי ר' יהודה דמבשל היא, דתנן המבשל בשבת בשוגג יאכל במזיד לא יאכל דברי ר' מאיר, ר' יהודה אומר בשוגג יאכל במוצאי שבת (ולא בשבת וה"ה לאחריו וכו' ומתני' נמי דתני אסורה באכילה ליומיה לירידיה ולאחריו בשוגג מתוקמא ורבי יהודה הוא) במזיד לא יאכל עולמית, ופריך הגמ' ונוקמה במזיד ור' מאיר (דאמר אסורה ליומא) וכו' עיי"ש.

והקשו המפרשים עמש"כ הרמב"ם דהמתניתין דהשוחט בשבת ויוהכ"פ שחיטתו כשרה, ע"כ איירי בשוגג דאל"ה מומר לחלל שבת הוא, ואין לומר דבפעם אחד לא נעשה מומר, דכיון ששחט העור ומקצת סימנים נעשה מומר, וגמר שחיטתו אסור, א"כ מאי פריך הגמ' ונוקמי במזיד כר' מאיר, וקשה איך אפשר לאוקמי במזיד הא הוי מומר לשיטת הרמב"ם עכ"ק.

וכתב בספר ישועות יעקב א"ח (ס' ש"כ סק"ט) לתרין, דאיתא במסכת שבת (דף ע"ה), שוחט משום מאי מחייב, (שחיטה במלאכת המשכן היכא ומאי עבידתיה, אי מעורות אלים מאדמים למה להו בהו שחיטה בחניקה נמי סגי), רב אמר משום צובע (שצובע את הבשר של בית השחיטה), ושמואל אמר משום נטילת נשמה, (דנטילת נשמה הואי במשכן באילים מאדמים ותחש והלזון), ופריך הגמ' משום צובע אין משום נטילת נשמה לא, ומשני אימא אף משום צובע, (ונפקא מינה לחיוביה תרתא), אמר רב מילתא דאמרי (דבר יומא אמרתי להוכיח צביעה בשחיטה) אימא בה מילתא (צריך אני לומר בו דבר טעם) דלא ליתו דרי בתראי (השומעים) וליכחו עלי, צובע במאי ניחא ליה, (להאי שוחט בצביעת הבשר, היינו חוכא ואני אומר בו טעם), ניחא דליתוס בית השחיטה דמא (שיהא צבוע בדם), כי היכי דליתוזה אינשי (שנשחטה היום, שהדם אחר השחיטה הוא אדום ואח"כ נעשה שחור) וליתו ליזבנו מיניה עיי"ש.

וכתב הישועות יעקב דמהא דקאמר הש"ס צובע במאי ניחא ליה, היה נראה דעיקר כוונת הש"ס, דבאמת אינו מכוין לצבוע הבשר אלא דהוי פסיק רישא, ופסיק רישא דלא ניחא ליה מותר לשיטת הערוך מובא בתוס' יומא (דף ל"ד): ד"ה הני מילי, ואף לדעת שאר פוסקים עכ"פ אין כאן חיוב, וע"ז קאמר דניחא ליה דניתי אינשי ונזבני מיניה, דעיי"ז הוה פסיק רישא דניחא ליה, ולפי"ז לר' יהודה דס"ל דבר שאין מתכוין אסור, אף בשוחט שאינו צריך למכור לאחרים חייב משום צובע.

והנה מה שכתב הרמב"ם דנעשה מומר בתחלת השחיטה היינו אם חייב בשחיטה משום צובע, דאז שיך לומר דחילל שבת תיכף בתחלת שחיטה, אבל משום נטילת נשמה ודאי דלא קעבר עד גמר השחיטה, ולפי"ז מיושב קושית המפרשים הנ"ל, דבאמת בתחלת השחיטה כשיוצא ממנו דם חייב משום

ובזה יבואר המדרש, דעד עתה לא הרע למשה שלא חלקו כבוד לאהרן, לפי שסבר דנדון לפי שחטא בהעגל, אך עתה כשאמר הקב"ה זאת תורת העולה שצריכין לימוד, וכל העוסק בתורת עולה כאלו הקריב עולה, והטעם דצריכין לימוד כיון דכהנים הוי שלוחי דידן, ותקשי מי איכא מידי דאנן לא מצי עבדי ואינהו מצי עבדי וכו"ל, ולכאורה מהקרא ובת איש כהן כי תחל לזנות דמוכח דזר אסור לשחוט בשבת, וקשה איך מקריבין קרבן פסח בשבת הא כל מידי דאיהו לא מצי עביד לא מצי משוי שליח, וע"כ מזה ראייה דאף אם איהו לא מצי עביד עכ"ז מצי למיעבד שליח, וע"כ דס"ל דבר שאין מתכוין מותר ואז"ל דזר מותר לשחוט בשבת, דאזלינן בתר המחשבה, ולפי"ז איכא טענת מודעא, ומעתה לא יחשב מעשה העגל לחטא, ולכן נתעורר השתא לדרוש על כבודו של אהרן ודרו"ק.

ב) עוי"ל, עפ"י הנ"ל דחטא העגל ל"ה חטא כלל, דאיתא במסכת שבת (דף פ"ח), ויתיצבו בתחתית ההר, א"ר אבדימי בר חמא בר חסא מלמד שכפה עליהם הקב"ה את ההר כגיגית, ואמר להם אם אתם מקבלים את התורה מוטב, ואם לאו שם תהא קבורתכם, א"ר אחא בר יעקב מכאן מודעא רבה לאורייתא (שאם יזמינן לדון למה לא קיימתם מה שקבלתם עליכם, יש להם תשובה שקבלוה באונס), אמר רבא, אעפ"כ הדר קבלוה בימי אחשורוש, דכתיב קימו וקבלו וכו', עיי"ש, וכתב החדושי הריטב"א דלפי"ז ל"ש לדון אותם במדבר על חטא העגל דהלא היה להם אז טענת אנוסים, שהרי עדיין לא היה אז הקבלה ברצון עכ"ד. ואע"ג דע"ז הוא משבע מצוות ב"נ, מ"מ הרי אותו מעשה לא היה ע"ז ממש כי לא עשו רק בשיתוף, כדאיתא במסכת סנהדרין (דף ס"ג), אלמלא וי"ו שבהעלוך וכו', ולכמה שיטות ב"נ לא נצטוו על השיתוף א"כ אין לחשוב להם חטא כלל.

ובספר שם עולם (פרשת ואתחנן) מביא מש"כ בספר זרע אברהם דזה אי הוזהרו על השיתוף, תליא בב' פירושים במדרש רבה (בראשית פרשה מ"א) עה"פ אני קל שד"י, א"ל הקב"ה, אברהם דיין שאני אלוקך, דיין שאני פטרוניך, ולא לך לעצמך אלא דיי לעולמי שאני אלוקך דיי לעולמי שאני פטרונו עיי"ש, הרי להדיא דהקב"ה בלבדו הוא האלקי המנהיג כל העולם ואין זולתו כלל, אמנם לפימש"כ המדרש עוד (שם) אני קל שד"י אני הוא שאמרתי לעולמי ולשמים דיי, לארץ דיי, שאלולי שאמרתי להם די עד עכשיו היו נמתחים והולכים עיי"ש, וכעיי"ז איתא במסכת חגיגה (דף י"ב), בשעה שברא הקב"ה את העולם היה מרחיב והולך כשתי פקעיות של שתי, עד שגער בו הקב"ה והעמידו, שנאמר עמודי שמים ירופפו ויתמהו מגערתו, וכדכתיב אני קל שד"י אני הוא שאמרתי לעולמי די עיי"ש, ולפי"ז למ"ד דשד"י היינו דדי לעולמי שאני אלוקי הרי זה אזוהרה על השיתוף, משא"כ אם נפרש שאמר לעולמו די, י"ל דלא הוזהרו על השיתוף, ועיין בספר שארית יעקב פרשת אחרי (דף ק"ט), ופרשת בהעלותך (דרוש ב').

אך כבר הקשו המפ' בהא דאמרינן מודעא רבה לאורייתא, דהרי אעפ"י דקבלת התורה היתה באונס, מ"מ הלא קיי"ל במסכת ב"ב (דף מ"ז), אמר רב הונא, תליוהו זובין (מי שתלו אותו או עשו לו יסורין עד שמכר וקיבל הדמים ואומר רוצה אני), זביניה זבינא (ולא יוכל לחזור בו), מ"ט, כל דמזבין איניש (רוב הפצים וכלי ביתו וטליתו שאדם מוכר) אי לאו דאניס (והדיק במעות) לא הוה מזבין, ואפי"ה זביניה זביני (בעל כרחו אפילו לא גמר ומקני שלא נתנה תורה חילוק במקח וממכר בין דברים הצריכים לו ומכרן לדברים שאין צריכין לא אלא כולוהו קונה לוקח וה"נ אע"ג דאניס מוכר קונה לוקח הואיל וקיבל דמים אע"ג דלא גמר ומקני) עיי"ש, וא"כ מה בכך שהיתה ע"י כפיית ההר, והלא השי"ת משלם שכר טוב לעושי רצונו, וא"כ הו"ל בכלל תליוהו זובין דזביניה זביני.

ובהקדמה לשו"ת בית אפרים (ח"א חלק אבעה"ז) ד"ה ואמנם נלפענ"ד כתב לתרץ קושיא הנ"ל, דלכאורה יש לדקדק בדברי הגמ' בב"ב (שם) דקאמר תליוהו זובין זביניה זבינא דאגב אונסא וזווי גמר ומקני, דבוודאי לאו מילתא פסיקתא הוא שכן יש לך אדם שחפיציו חביבין עליו יותר, ואעפ"י שאונסים אותו למוכרם אינו נותן מדעתו רק בע"כ ולא גמר ומקני, וי"ל דהנה בר"ן ובריטב"א (שם) הקשו, בהא דקאמר בגמ' תליוהו ויהיב לאו כלום הוא, דלכאורה הרי קיי"ל במסכת קידושין (דף מ"ט), דברים שבלב אינם דברים, א"כ למה לא מהני תליוהו ויהיב, הלא חזינן שנותן החפץ ואע"ג דבליביה לא ניחא ליה דברים שבלב הוא, ותירצו דכי אמרינן דברים שבלב אינן דברים היינו בדברים שבלבו לבד, אבל דברים שבלבו ובלב כל אדם שהכל יודען שאינו נותן ברצון רק מחמת אונס הוי דברים, וכ"כ התוס' במסכת קידושין (שם) ד"ה דברים, דבאומדנא דמוכח הוי דברים, ולפי"ז א"ש בתליוהו זובין אע"ג שיש לך אדם שאין דעתו להיות גומר ומקנה, מ"מ כיון דעכ"פ טובא איכא דגמרי ומקני אגב אונסא וזווי, ממילא דשוב מהני מטעם דאף אם זה אין דעתו להקנות דברים שבלב לבד הוא דלב כל אדם אינו יודע אם זה דעתו להקנות אם לאו ולא הוי אומדנא דמוכח ושפיר הוי דברים.

ומעתה א"ש בפשיטות מה שהקשו דהיאך נאמר דהוי מודעא, דהא הוי ליה תליוהו זובין, דו"א דמידי הוא טעמא דכיון דאיכא למימר גמר ומקני שוב אף אם אין לבו עליו הוי דברים שבלב, וזה שייך בבני אדם שאין אחד יודע מה שבלב חבירו, אבל לגבי הקב"ה שהוא יודע מחשבות ויצרי מעללי איש פשיטא דאף הדברים שבלב כאמירה להדיוט דמי, ואיתא במדרש עה"פ ויפתוהו בפייהם וגו' שכשאמרו נעשה ונשמע לבם לא היה נכון עמם, ולא היה פיהם ולבם שוים, ולכן אף שהיה כאן הבטחת שכר וגם אמרו בפה מלא רוצה אני, מ"מ כיון שהקב"ה היה יודע מחשבות לבם שאינו כן נמצא שאין אמירתם כלום, ואינו דומה לתליוהו זובין כלל עכ"ד, ועכ"פ חזינן דהא דאמרינן מודעא רבא לאורייתא הוא משום שמחשבתם לא היתה כהוגן ואזלינן בתר המחשבה.

ובפשיטות י"ל לפימש"כ בזוה"ק (פרשת ויקרא) דתיבת אדם קאי על כהן המקריב, שצריך להיות אדם לאפוקי מאן דלא נסיב איתתא, דהא קורבניה לאו קרבן הוא עיי"ש. (ועיין בספר מעשה רוקח נפ) ויקרא) דבזה היו מחולקים יצחק ורבקה, דיצחק צוה לעשיו שיביא לו ציד ולא ליעקב, ורבקה אמרה ועתה בני שמע בקולי עיי"ש), ולפי"ז א"ש דברי המדרש דלכן הוסמך זאת תורת העולה אחר שנאמר והשיב את הגזילה להורות דאסור להקריב מן הגזל, די"ל דמה דכתיב אדם כי יקריב וגו' לא קאי על אדם הראשון, די"ל דאדם קאי על כהן המקריב.

ולכאורה י"ל דב' דרשות הנ"ל אי אדם קאי על אדה"ר, או למי שלא נשא אשה, תליא בזה, דאיתא במסכת ברכות (דף ס"א), ויבן ה' אלקים את הצלע, רב ושמואל, חד אמר פרצוף (שברא הקב"ה תחלה שני פרצופין אחד מלפניו ואחד מלאחוריו, וצלתו לשנים ועשה מן האחד חוה), וחד אמר זנב (היה לו לאדם הראשון ונטלו ממנו וברא את חוה) עיי"ש, וכן איתא במסכת עירובין (דף י"ח). עיי"ש, וכתב בספר הליקוטנים (מבעל סדר הדורות ח"א דף של"ב מדפוס) דבתורה כתיב ויברא אלקים את האדם, וא"כ למ"ד דו פרצופין נבראו, עכצ"ל דאדם נקרא זכר ונקבה, אבל להמ"ד דפרצוף אחד נברא, י"ל דאדם קאי על האדם לבד שנברא ולא על חוה וכו' עיי"ש, ומעתה מאן דס"ל דדו פרצופין נבראו, ואדם דכתיב בתורה היינו זכר ונקבה במשמע, ולפי"ז י"ל דאדם נקרא רק כשיש לו אשה, וי"ל דאדם קאי על כהן המקריב דבעינן שיהא לו אשה, משא"כ אי ס"ל דחוה מצלע נבראת, ובשעת הבריאה לא נברא רק אדה"ר, וא"כ חזינן דאף מי שאין לו אשה נקרא אדם, לפי"ז י"ל דאדם קאי על אדה"ר, וילפינן מיניה שאין להקריב מן הגזל.

ובספר יד דוד (פרשת משפטים) כתב, דפלוגתא הנ"ל אי דו פרצופין נבראו או מצלע נבראת, תליא אי אמרינן דהאדם נברא מן האדמה ממקום המזבח, ממקום כפרתו נברא, דאז בודאי ס"ל דו פרצופין נבראו, דאי לא תימא הכי, תמה עליך, וכי גברא בעי כפרה ונשי לא בעי כפרה, כדאיתא במסכת קידושין (דף ל"ד). גברי בעי חיי נשי לא בעי חיי עיי"ש.

ובזה יבואר המדרש, דעד עתה לא הרע למשה שלא חלקו כבוד לאהרן, לפי שסבר דנדון לפי שחטא בהעגל, אך עתה דהסמיך זאת תורת העולה לפרשת והשיב את הגזילה, להורות דאין להקריב מן הגזל, ולכאורה זה יש ללמוד מדכתיב אדם כי יקריב מכס דבעינן שיהא כדה"ר שלא הקריב מן הגזל, וע"כ דאדם קאי על כהן המקריב, דכהן שאין לו אשה לא יקריב קרבנות, וע"כ דדו פרצופין נבראו ומי שאין לו אשה לא נקרא אדם, ולפי"ז האדם נברא ממקום כפרתו, ועולם מאמצעיתו נברא, והקרא אני קל שד"י הפירוש הוא אני הוא שאמרתי לעולמי ולשמים די, ולפי"ז י"ל דלא הוזהרו על השיתוף, ומעתה לא ייחשב מעשה העגל לחטא, ולכן נתעורר השתא לדרוש על כבודו של אהרן ודו"ק.

וכתבו עוד שם דהנך דרשות קמיפלגי בפלוגתא דתנאי במסכת יומא (דף נ"ד:) אי העולם מן הצדדין נבראו או מאמצעיתו נבראו, והיינו דלהמ"ד דהקב"ה אמר לעולמו די ס"ל דעולם מאמצעיתו נברא והיה מתפשט והולך עד שגער בו הקב"ה די שלא יתרחב עוד, דלהמ"ד דמן הצדדים נבראו לא שייך לומר שהיה מרחיב והולך עד שאמר לו הקב"ה די שהרי מיד בהתחלת בריאת העולם נבראו הצדדין ונקבע גבולו של עולם ונתחמו גבוליו לצדדיו ולא היה שייך שירחיב עוד, וע"כ דלדידה דרשינן שד"י די לעולם שאני אלוקי עיי"ש, ועיין בספר נפש יונתן (פרשת בשלח).

ואיתא בכראשית רבה (פרשה י"ד-ח) עה"פ וייצר ה' אלקים את האדם עפר מן האדמה, רבי ברכיה ורבי חלבו בשם רבי שמואל בר נחמן אמרו, ממקום כפרתו נברא, היך מה דאת אמר מזבח אדמה תעשה לי, אמר הקב"ה, הרי אני בורא אותו ממקום כפרתו, והלואי יעמוד עיי"ש.

וברש"י עה"ת עה"פ הנ"ל כתב, צבר עפרו מכל האדמה מארבע רוחות שבכל מקום שימות שם תהא קולטתו לקבורה, דבר אחר נטל עפרו ממקום שנאמר בו מזבח אדמה תעשה לי, הלואי תהיה לו כפרה ויוכל לעמוד עיי"ש, ובספר אדרת אליהו (פרשת וילך) כתב לפרש הקרא בישעיה (מ"ה-י"ב) אנכי עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי וגו', דרצ"ל דבריאת האדם היתה ע"ד בריאת העולם, כמו דבריאת העולם התחילה מאמצעיתו היינו ממקום המקדש, כדאיתא במסכת יומא (דף נ"ד:) דלכן נקרא אבן שתיה שממנו הושתת העולם, ומציון נכלל יופיו של עולם, כענין זה היה גם ביצירת האדם שלקח הקב"ה עפר ממקום המזבח וברא את האדם עיי"ש, מבואר מזה דלמ"ד במסכת יומא (שם) דעולם מן הצדדין נבראו, א"כ גם בריאת האדם היתה כענין זה שצבר הקב"ה עפר מד' רוחות השמים וברא את האדם, ונמצא לפי"ז דהנך ב' דרשות שברש"י אם האדם נברא ממקום המזבח או מעפר של ד' רוחות השמים, תליא בזה אי העולם מן הצדדין נבראו או מאמצעיתו, דאי ס"ל מן הצדדין נבראו או אמרינן דצבר הקב"ה מד' רוחות השמים, ואי ס"ל דמאמצעיתו נברא אז אמרינן דהאדם נברא ממקום המזבח.

ואיתא במדרש תנחומא (את א), אמר הקב"ה קיימו מה שכתוב למעלה מן הענין, והשיב את הגזילה אשר גזל ואח"כ זאת תורת העולה, למה כי אני ה' אוהב משפט שונא גזל בעולה, אם בקשת להקריב קרבן לא תגזל לאדם כלום עיי"ש, ובדברי תורה (שנה י"ד גליין כ"ה) הקשה, דבפרשת ויקרא עה"פ אדם כי יקריב מכס קרבן וגו' כתב רש"י, אדם למה נאמר, מה אדם הראשון לא הקריב מן הגזל שהכל היה שלו, אף אתם לא תקריבו מן הגזל עיי"ש, וכיון דכבר ידעינן שלא יקריב מן הגזל, למ"ל הך סמיכות שלא להביא קרבן מן הגזל עיי"ש.

ג) עוי"ל, דבספר רצוף אהבה למהר"ש אלגאזי ז"ל הקשה, אהא דאמרינן מכאן מודעא רבה לאורייתא, הא קיי"ל תליוהו וזבין זביניה זבינא, ועיין במהרי"ק (שורש קפ"ח) שכתב, דהנאנס לעשות דבר מה ומטי ליה הנאה מיניה הוי כתליוהו וזבין, וה"נ כאן מטי הנאה לישראל שמקבלים שכר על מצות עכ"ק.

וכתב בספר אפריון (פ' יתרו) לתרץ, די"ל דל"ה כתליוהו וזבין, לפי"מ דאיתא במסכת עירובין (דף י"ג), תנו רבנן שתי שנים ומחצה נחלקו ב"ש וב"ה, הללו אומרים נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא, והללו אומרים נוח לו לאדם שנברא יותר משלא נברא, נמנו וגמרו נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא עיי"ש, וידועים דברי המהרש"א במסכת מכות (דף כ"ג), דנמנו שיש בתורה רמ"ח מ"ע ושס"ה ל"ת, ונמצא דבבריאת האדם יש צד שכר וצד הפסד, דהלאוין ודאי היו מתקיימים לולא נברא, רק העשין אפשר של"ה מתקיימים, ולכן אמרו נמנו וגמרו ר"ל שבאו למנין שהלאוין הם יותר מהעשין, וע"כ גמרו והסכימו דנוח לו שלא נברא, כי הוא רחוק לשכר וקרוב להפסד כיון דהמ"ע מועטין מהל"ת ע"כ, וכיון דקרוב יותר לבוא לידי עבירה מלעשות מצוה ל"ה תליוהו וזבין ושפיר איכא טענת מודעא עכ"ד.

ונודע מה שפי' הרה"ק הרבי ר' שמעלקי מניקלשבורג זי"ע (הקדמת ספר נזיר ה', ובספר נועם מגדים פרשת בלק), עפי"ד המהרש"א במסכת מכות (דף כ"ג) נמנו וגמרו, היינו שמנו מנין המ"ע והל"ת, ונמצא דהל"ת שהן שס"ה מרובין על העשין שהם רמ"ח, ולפי"ז הוי קרוב האדם להפסד ורחוק משכר, ולכן הסכימו וגמרו נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא עכ"ד המהרש"א, וביאר הרה"ק ר' שמעלקי זי"ע, דכ"ז א"ש אי לא אזלינן בתר המחשבה, אך אי אזלינן בתר מחשבה שפיר הוה קרוב לשכר, שהרי יכול לקיים כל המצות גם במחשבה, ושפיר י"ל דנוח לו לאדם שנברא, כיון שמקבל שכרו פעמיים, בין על עצם המחשבה טובה ובין על קיום המצוה בפועל עכ"ד, ולפי"ז ב"ה דס"ל דנוח לו לאדם שנברא ס"ל דאזלינן בתר מחשבה, וב"ש ס"ל דאזלינן רק בתר מעשה ולכן ס"ל נוח לו לאדם שלא נברא.

ואיתא במסכת קידושין (דף פ"ג), וכבר היה ר' טרפון וזקנים מסובין בעלית בית נתזה (שם האישי) בלוד, נשאלה שאילה זו בפניהם, תלמוד גדול או מעשה גדול, נענה ר' טרפון ואמר מעשה גדול, נענה ר' עקיבא ואמר תלמוד גדול עיי"ש, וכתב בספר עיר דוד (אות רי"ט) וז"ל, דתלמוד גדול מן המעשה משום דכשלומד ומחשב בדעתו לעשות נתקיים שניהם הלימוד והמעשה, משום דמחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה, משא"כ בקיום המצוה במעשה אין בזה כי אם מעשה לחוד, ולכן תלמוד גדול מן המעשה עכ"ל, ולפי"ז י"ל, דאי אזלינן בתר המחשבה, א"כ איכא תרווייהו מחשבה

והמעשה, לפי"ז י"ל דתלמוד גדול מן המעשה, דבתלמוד איכא הלימוד והמעשה, משא"כ במעשה המצוה איכא רק מעשה, משא"כ אי ס"ל מעשה גדול, דס"ל דמחשבה אינה נחשבת במעשה, ולכן על ידי הלימוד לא יצא חובת קיום המצוה, ולכן ס"ל דמעשה עדיף.

ובספר זכרון יצחק (פרשת לך אות ד') כתב שני פירושים על מה שאמרו ישראל נעשה ונשמע והקדימו נעשה לנשמע, א), להורות דגדול שאינו מצווה ועושה והיינו דהעדיפו לעשות לפני שיהיו מצווים מפי הגבורה, ב) דמעשה גדול מתלמוד, ולכן אמרו מקודם נעשה דהיינו מעשה, ואח"כ ונשמע שרומז ללימוד עיי"ש, ולפי"ז אי ס"ל גדול המצווה ועושה, א"כ מה שאמרו נעשה קודם לנשמע, להורות דמעשה הוא העיקר ולא התלמוד, ולפי"ז לא אזלינן בתר מחשבה, משא"כ אי ס"ל גדול שאינו מצווה ועושה, וזהו הטעם שהקדימו נעשה לנשמע, ומעתה י"ל דתלמוד גדול מן המעשה ואזלינן בתר מחשבה.

ובספר דרך אלשיך (דף מ"א. מדפ"ס) כתב לפרש הקרא בישעיה (פרשה כ"ח-ט) כי צו לצו וגו', דהמפ' הקשו אם אברהם קיים ולמד אפילו ע"ת למה לא קיים מצות מילה, ותירצו להיות מצווה ועושה שמצווה ועושה עדיף משאינו מצווה ועושה, וכל המצות עוד יוכל לקיים משא"כ מצות מילה, וראיה שמצווה עדיף, שהרי ב"נ הקריבו עולות וכתוב צו את אהרן ואת בניו לאמר זאת תורת העולה וגו', אף שידעו דינין העולה כדי שיהיו מצווים ועושים, וזה ביאור הכתוב, דקשה אם אברהם ידע כל התורה למה לא קיים מצות מילה, לז"א כי צו לצו שרצה להיות מצווה ועושה, וראיה שמצווה ועושה עדיף, שהרי צו בעולה שהיה כבר צו בב"נ שידעו דינין של עולה אלא צו לצו להיות מצווה ועושה עיי"ש.

ובזה יבואר המדרש, דעד עתה לא הרע למשה שלא חלקו כבוד לאהרן, לפי שסבר דנדון לפי שחטא בהעגל, אך כשאמר הקב"ה למשה צו את בני ישראל זאת תורת העולה וגו', והטעם הוא כדי שיהיו מצווים ועושים, ומינה דאמרינן גדול המצווה ועושה יותר ממי שאינו מצווה ועושה, א"כ מה שאמרו נעשה קודם לנשמע, להורות דמעשה הוא העיקר ולא התלמוד, ולפי"ז לא אזלינן בתר מחשבה, ולפי"ז ס"ל דנוח לאדם שלא נברא, כי הוא רחוק לשכר וקרוב להפסד כיון דהמ"ע מועטין מהל"ת ע"כ, וכיון דקרוב יותר לבוא לידי עבירה מלעשות מצוה ל"ה תליוהו וזבין ושפיר איכא טענת מודעא, ומעתה לא יחשב מעשה העגל לחטא, ולכן נתעורר השתא לדרוש על כבודו של אהרן ודו"ק.

להערות: hoilmoshe@gmail.com